

АНОТАЦІЯ

Кушнір М.П. Єврейські товариства в контексті етнонаціональних процесів на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. –
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2026.

Дисертація є результатом комплексного наукового дослідження виникнення, становлення та діяльності єврейських товариств на Буковині у другій половині XIX – на початку XX ст. крізь призму суспільних перетворень, що відбувалися у краї.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю ґрунтовних праць із цієї проблематики. В умовах сьогодення її увиразнює очікувана активізація процесів націотворення під впливом нових глобальних та локальних імпульсів, а також необхідність посилення здатності структур громадянського суспільства в Україні та інших країнах демократичного світу протистояти наростанню авторитарних тенденцій, наступу диктаторських режимів, яскравим прикладом яких є путінський режим в рф.

Наукова новизна роботи, що опирається на значний масив документів, більшість з яких уведені до наукового обігу вперше, полягає в постулюванні автором усієї сукупності добровільних об'єднань євреїв півдавстрійської Буковини як елементів соціальної системи відкритого типу, покликаної забезпечити виживання єврейської спільноти краю в умовах підвищених етносоціальних, етнополітичних та етнокультурних турбуленцій, спричинених руйнуванням феодальних відносин, традиційних структур станової держави та процесами формування модерного суспільства на території імперії Габсбургів.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 11 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

У **першому розділі** проаналізовано історіографію та джерельну базу порушеної проблеми та розкрито теоретико-методологічні засади дослідження. На

основі ретроспективного аналізу внеску науковців різних історичних періодів констатовано на відсутності у вітчизняній та зарубіжній історіографії ґрунтовних (комплексних) наукових досліджень, присвячених єврейській товариській проблематиці Буковини австрійського періоду; вказано на окремі хибні й застарілі підходи деяких істориків у контексті оцінки міжнаціональної ситуації досліджуваного хронотопу та її вплив на поведінку єврейської етнорелігійної спільноти. Під час опрацювання джерельної бази, що слугує емпіричною основою роботи, наголошено на її здатності унаочнити об'єктивну картину досліджуваної проблеми. Значну увагу приділено методології дослідження, що ґрунтується на загальнонаукових і спеціальних методах історичної науки, принципах наукової об'єктивності, історизму, комплексності, системності, діалектичного розуміння природи подій та явищ. Водночас, доведено доцільність застосування методологічного інструментарію та категорійного апарату інших наук, зокрема соціології, загальної теорії систем, теорії соціальних мереж тощо. Використання зазначеного підходу дало змогу не лише комплексно дослідити обрану для дослідження проблему, а й сформулювати й обґрунтувати низку важливих тверджень про те, що: виникнення і діяльність добровільних об'єднань за національною ознакою у формі товариств були виявом процесу націогенезу євреїв краю; єврейський товариський рух представляв самовпорядковану систему різнотипних об'єднань, завдання якої полягало в підтримці життєздатності єврейської етнонаціональної спільноти; діяльність товариств сприяла розгортанню національного руху як вищої стадії націогенезу, що охоплювала національну консолідацію та появу національно-політичних прагнень.

У **другому розділі** розкрито причини та передумови активізації процесів самоорганізації єврейського населення Буковини в досліджуваний період. На основі аналізу правового й соціально-економічного становища та особливостей духовно-культурного життя євреїв Буковини, констатовано, що, незважаючи на помітний поступ у питанні правової емансипації єврейських підданих у державі Габсбургів та загальне покращення економічного становища буковинського єврейства, єврейська спільнота краю перебувала в доволі складній ситуації.

Соціальна необлаштованість значної частини єврейського населення, ігнорування центральним і місцевим урядом його національних прав та інтересів, а також прискорення процесів асиміляції, що загрожували єврейській спільноті втратою її внутрішньої єдності й власного етнонаціонального обличчя, стали тими чинниками, що прискорили появу формально незалежних від держави і органів єврейського релігійного самоврядування громадських ініціатив у формі добровільних об'єднань.

Третій розділ присвячено аналізу особливостей та динаміки процесу інституціалізації єврейського товариського руху в краї. У ньому досліджено безпосередні причини виникнення перших єврейських товариств, їх організаційну структуру та функціональну спрямованість. Акцентовано увагу на позитивних змінах в австрійському законодавстві щодо заснування та діяльності товариств, які значною мірою, забезпечили деяке спрощення та упорядкування процедури створення і реєстрації громадських формувань.

На основі аналізу статутів єврейських об'єднань 60–70-х рр. XIX ст., більшість із яких віднайдена в австрійських архівах, розкрито «типову» організаційну структуру, механізми управління та принципи організації статутної діяльності. З появою на межі 1870–1880-х рр. об'єднань, які скеровували свої товариські зусилля на єврейську спільноту, на Буковині розпочався організований товариський рух, для якого характерним стало як перманентне кількісне збільшення, так і якісне наповнення. На основі критерію «цілі та завдання організації», єврейські товариства було поділено на чотири групи: допомогові, релігійні, культурно-просвітницькі та остання група – інші товариства. Відповідно до зазначеного розподілу не лише виділено видові особливості об'єднань кожної з груп та виокремлено головні напрями їхньої діяльності, а й простежено зростання їх кількості в досліджуваний період.

Враховуючи зазначене вище, виокремлено найчисельнішу групу – допомогові товариства, мета яких – соціальна підтримка представників єврейської спільноти. Дещо меншими, проте достатньо чисельними, були групи релігійних та культурно-просвітницьких товариств. Варто зазначити, що їх кількість особливо стрімко

зростала на початку ХХ ст. Найменшою була остання група, до якої увійшла решта товариських об'єднань. Саме до цієї групи уналежнено політичні товариства, поява яких знаменувала початок кульмінаційної стадії єврейського національного руху на Буковині та слугувала своєрідним свідченням його програмної зрілості.

У **четвертому розділі** простежено конкретні результати практичної діяльності єврейських об'єднань, насамперед в царині відродження та розвитку єврейської національної культури, формування національної самосвідомості та обстоювання національних прав. Особливу увагу приділено єврейським студентським товариствам, які виникли й діяли в Чернівецькому цісарсько-королівському університеті Франца Йосифа. Саме вони стояли біля витоків національного пробудження місцевого єврейства, сприяли поширенню національних ідей та поповнювали національний рух молодими національно-свідомими кадрами. Встановлено, що основні зусилля єврейські культурно-просвітницькі товариства скеровували на популяризацію національної історії, мови, літератури, музики та співу, театрального мистецтва, поширення загальної та професійної освіти.

У процесі своєї діяльності єврейські об'єднання передусім відчували вплив двох головних і водночас протилежних ідеологічних течій єврейського національного руху – сіонізму та діаспорного націоналізму. Без сумніву, цей чинник негативно вплинув на розвиток єврейської національної справи на Буковині, спричинивши формування в єврейському середовищі кількох типів лояльностей, а відтак конкуруючих політичних груп, які формувалися як політичні товариства. З врахуванням особливостей тогочасного австрійського законодавства, саме вони певний період відігравали роль політичних партій, серед яких найвпливовіші – Єврейська національна партія Буковини та Єврейська народна рада Буковини. Обидві політичні структури виступали за національні права євреїв і перед Першою світовою війною навіть були представлені в Буковинському сеймі. Їм вдалося домогтися фактичного визнання євреїв краю окремим народом і повноцінною нацією. Водночас на загальнодержавному рівні їх політична вага й, відповідно, вплив на політику центрального уряду Австро-Угорщини залишалися незначними.

Завершують дисертаційну роботу **Висновки**, у яких відображено результати дослідження та сформульовано відповіді на окреслені завдання.

До **Списку використаних джерел** увійшли різноманітні неопубліковані та опубліковані джерела, зокрема документи українського та австрійського архівів, періодична преса, наукові статті й монографії, що стосуються досліджуваної проблеми. Загальна кількість використаних в роботі матеріалів – 563 позиції.

Ключові слова: Євреї, єврейські товариства, єврейська громада, етнонаціональна спільнота, єврейська ідентичність, соціально-економічні відносини, інституціалізація, національна політика, національно-культурний розвиток, національний рух, єврейська культура, сіонізм, політична партія, Буковина, Австрійська імперія.

ABSTRACT

Mykola Kushnir. Jewish Associations in the Context of Ethno-National Processes in Bukovyna in the Second Half of the 19th – Early 20th Century. Qualifying research work submitted as a manuscript. PhD dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 032 – History and Archaeology (03 – Humanities). Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2026.

The dissertation is the result of a comprehensive scholarly study of the emergence, development, and activities of Jewish associations in Bukovyna in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, examined through the prism of social transformations taking place in the region.

The relevance of the study is determined by the lack of in-depth research on this topic. In the contemporary context, its significance is further reinforced by the anticipated intensification of nation-building processes under the influence of new global and local impulses, as well as by the need to strengthen the capacity of civil society structures in Ukraine and other democratic countries to resist the growth of authoritarian tendencies and the advance of dictatorial regimes, a vivid example of which is the putin regime in the russian federation.

The scientific novelty of the work, which is based on a substantial body of sources, most of which are introduced into scholarly circulation for the first time, lies in the author's conceptualization of the entire set of voluntary Jewish associations in Austrian-ruled Bukovyna as elements of an open-type social system. This system was intended to ensure the survival of the region's Jewish community amid heightened ethno-social, ethno-political, and ethno-cultural turbulence caused by the dismantling of feudal relations, the erosion of traditional estate-based state structures, and the processes of modern society formation within the Habsburg Empire.

The dissertation consists of an introduction, four chapters divided into eleven subchapters, conclusions, and a reference list.

The **first chapter** analyzes the historiography and source base of the problem and outlines the theoretical and methodological foundations of the study. Based on a retrospective analysis of scholarly contributions from different historical periods, it notes the absence of comprehensive research in both domestic and foreign historiography devoted to Jewish social issues in Bukovyna during the Austrian period. The chapter also identifies certain erroneous and outdated approaches in the works of individual historians, particularly in their assessment of the interethnic situation of the period under study and its influence on the behavior of the Jewish ethno-religious community. In working with the source base, which constitutes the empirical foundation of the research, emphasis is placed on its capacity to provide an objective representation of the issue examined. Considerable attention is given to the research methodology, which is grounded in general scientific and specific historical methods, as well as the principles of scientific objectivity, historicism, comprehensiveness, systematicity, and a dialectical understanding of the nature of events and phenomena. At the same time, the study demonstrates the relevance of applying methodological tools and conceptual frameworks from other disciplines, including sociology, general systems theory, and social network theory. This interdisciplinary approach allowed not only a comprehensive examination of the research problem but also the formulation and substantiation of several key conclusions: namely, that the emergence and activities of voluntary, nationality-based associations in the form of societies reflected the process of nation-building among the Jews of the region; that

the Jewish social movement constituted a self-organized system of diverse associations aimed at supporting the viability of the Jewish ethno-national community; and that the activities of these societies contributed to the development of the national movement as the highest stage of nation-building, encompassing national consolidation and the formation of national-political aspirations.

The **second chapter** examines the causes and preconditions for the intensification of self-organization processes among the Jewish population of Bukovyna during the period under study. Based on an analysis of the legal and socio-economic situation, as well as the spiritual and cultural life of Bukovyna's Jews, it is concluded that, despite notable progress in the legal emancipation of Jewish subjects within the Habsburg Empire and a general improvement in the economic conditions of the region's Jewish population, the Jewish community still faced significant challenges. Social instability among a substantial portion of the population, the disregard of their national rights and interests by both central and local authorities, and the acceleration of assimilation processes, which threatened the community's internal cohesion and ethno-national identity, were key factors that prompted the emergence of public initiatives, independent of the state and Jewish religious self-government, in the form of voluntary associations.

The **third chapter** is devoted to the analysis of the characteristics and dynamics of the institutionalization of the Jewish association movement in Bukovyna. It examines the immediate causes of the emergence of the first Jewish associations, their organizational structure, and functional orientation. Particular attention is given to the positive changes in Austrian legislation regarding the establishment and activities of associations, which, to some extent, facilitated and streamlined the procedures for creating and registering public organizations.

Based on an analysis of the statutes of Jewish associations from the 1860s–1870s, most of which were located in Austrian archives, the “typical” organizational structure, management mechanisms, and principles of statutory activity were reconstructed. With the emergence of associations in the late 1870s–1880s that directed their efforts toward the Jewish community in Bukovyna, an organized association movement began, characterized by both quantitative growth and qualitative development. Using the

criterion of “goals and objectives of the organization,” the body of Jewish associations was divided into four groups: charitable, religious, cultural-educational, and a fourth group encompassing other types of associations. This classification not only highlighted the specific features of the associations in each group and identified the main areas of their activity but also traced the growth in their number during the period under study.

Considering the above, the largest group identified was the charitable associations, whose primary purpose was to provide social support to members of the Jewish community. Somewhat smaller, yet still numerous, were the groups of religious and cultural-educational societies. It is worth noting that the number of these associations increased particularly rapidly at the beginning of the twentieth century. The last group, noticeably smaller, included the remaining associations. This group also encompassed the first political societies, whose emergence marked the beginning of the culminating stage of the Jewish national movement in Bukovyna and served as a clear indication of its programmatic maturity.

The **fourth chapter** traces the outcomes of the practical activities of Jewish associations, primarily in the areas of revival and development of Jewish national culture, the formation of national consciousness, and the defense of national rights. Particular attention is given to Jewish student societies, which emerged and operated at the Imperial-Royal Franz Joseph University in Chernivtsi. These societies were at the forefront of the national awakening of the local Jewish community, contributed to the dissemination of national ideas, and replenished the national movement with young, nationally conscious cadres. It is noted that the main efforts of Jewish cultural and educational societies were directed toward promoting national history, language, literature, music and singing, and theatrical arts. Significant attention was also devoted to the dissemination of general and professional education.

In carrying out their activities, Jewish associations were often influenced by two main, yet opposing, ideological currents of the Jewish national movement: Zionism and diaspora nationalism. Undoubtedly, this factor negatively affected the development of the Jewish national cause in Bukovyna, leading to the emergence of several types of loyalties within the Jewish community and, consequently, to competing political groups that took

the form of political societies. Given certain features of Austrian legislation at that time, these societies functioned for a period as political parties, among which the most influential were the Jewish National Party of Bukovyna and the Jewish People's Council of Bukovyna. Both political structures advocated for the national rights of Jews and, before the First World War, were even represented in the Bukovyna Landtag. They succeeded in securing de facto recognition of the Jews of the region as a distinct people and a full-fledged nation. At the same time, at the level of the entire Austro-Hungarian Empire, their political weight and, consequently, their influence on the central government's policies remained limited.

The dissertation concludes with the **Conclusions**, in which the results of the research are summarized, and answers to the research questions are outlined.

The **Reference list** includes a variety of unpublished and published sources, including documents from Ukrainian and Austrian archives, periodical press, scholarly articles, and monographs relevant to the topic under study. The total number of sources used in the dissertation amounts to 563 entries.

Keywords: Jews, Jewish associations, Jewish community, ethno-national community, Jewish identity, socio-economic relations, institutionalization, national policy, national-cultural development, national movement, Jewish culture, Zionism, political party, Bukovyna, Austrian Empire.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кушнір М.П. Виникнення перших єврейських товариств та зародження єврейського товариського руху на Буковині в 50–70-х роках XIX ст. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. № 1 (59). С. 6–14.
2. Кушнір М.П. Виникнення та діяльність першого єврейського політичного товариства на Буковині на початку XX ст. *Історико-політичні проблеми сучасного*

світу. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. Т.50. С.153–166.

3. Кушнір М.П. Участь єврейських студентських товариств Чернівецького університету у відстоюванні національних прав євреїв Буковини на початку ХХ ст. *Вісник гуманітарних наук* (електронне видання). 2025. №10. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/173/170> (дата звернення: 09.12.2025).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Кушнір М.П. Статути єврейських товариств другої половині ХІХ – початку ХХ ст. як історичне джерело. *XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція*. Тези доповідей. Чернівці: Технодрук, 2023. С.154–156.

5. Кушнір М.П. Виникнення та діяльність Єврейського співочого товариства у Чернівцях на початку ХХ ст. *Єврейство Східної Європи: історія, культура, традиції*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А.С., 2025. С.170–172.

6. Кушнір М.П. Історія виникнення єврейського спортивно-гімнастичного товариства «Маккабі» у Чернівцях. *XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція*. Тези доповідей. Чернівці: Технодрук, 2025. С.43–45.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Кушнір М.П. Єврейська релігійна община та правове становище євреїв Буковини в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Питання історії України*. Збірник наукових статей. Т.4. Чернівці: Золоті литаври, 2000. С. 278–286.

8. Кушнір М.П. Соціально-економічне становище євреїв на Буковині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Наукові записки тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка*. Вип.11. Тернопіль: Літопис, 2000. С. 81–88.

9. Кушнір М.П. Єврейські товариства на Буковині в контексті етносоціальних та етнополітичних процесів на Буковині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Чернівецького університету:*

збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 325–326. Чернівці: Рута, 2007. С.69–76.

10. Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст.: збірник документів і матеріалів / упор. О.В. Добржанський, М.П. Кушнір, М.Д. Никирса. Чернівці: Наші книги, 2007. 464 с. (особистий внесок авторів: Добржанський О.В. – вступна стаття; Кушнір М.П. – глосарій; Никирса М.Д. – підбір та опис документів)

11. Кушнір М.П. Єврейська мовна конференція у Чернівцях 1908 року. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Вип. 56. Львів. 2009. С.70–74.

12. Kuschnir M. Jüdisches und hebräisches Pressewesen in der Bukowina zur Zeit der Habsburgermonarchie. *Die jüdische Presse im Europäischen Kontext 1686–1990*. / Hg. Susanne Marten-Finiss, Markus Winkler. Bremen: Edition lumière, 2006. S. 131–143.

13. Kuschnir M. Die deutsch-jüdische Schule in Czernowitz und die Säkularisierung des jüdischen Schulwesens in der Bukowina zwischen 1850 und 1970. *Partizipation und Exklusion. Zur Habsburger Prägung von Sprache und Bildung in der Bukowina 1848–191–1940*. / Hg. Markus Winkler. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 2015. S. 151–161.

14. Kuschnir M. „Das Jerusalem am Pruth“. Jüdisches Leben in Czernowitz unter den Habsburgern (1775–1914). *Terra Judaica. Literarische. Kulturelle und historische Perspektiven auf das Judentum in der Bukowina und in Galizien*. / Hg. Francisca Solomon, Ion Lihaciu. Konstanz: Hartung-Gorre Verlag, 2020. S.85–101.

15. Kuschnir M., Winkler M. Spezifika der jüdischen Kulturgeschichte der Bukowina vor 1918. *Handbuch der Literaturen aus Czernowitz und der Bukowina*. Berlin. / Hg. Andrei Corbea-Hoisie, Steffen Höhne, Oxana Matiychuk, Markus Winkler. Berlin: J.B.Metzler, 2023. S.105–17. (Особистий внесок авторів: Кушнір М. – аналіз культурно-історичної ситуації до 1918 р.; Вінклер М. – аналіз культурно-історичної ситуації після 1918 р.)